

2012
4. szám

Jog

történeti szemle

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC · SZEGED

A TARTALOMBÓL

A tisztaeszlári per és a korabeli
büntető eljárásjog

Az állami közjegyzői intézmény
kiépítése és működése

A nyugdíj kialakulása
és szabályozása Magyarországon
1771 és 1918 között

Végleges nőtartásdíj alóli
mentesülés a Kúria gyakorlata
alapján a 20. század első felében

A precedensjogról

Adalékok a magyar közigazgatási
hatósági eljárás egyszerűsítésére
irányuló törekvésekhez
1901–1944 között

Eötvös Károly

TARTALOM

TANULMÁNY

KONCZ Ibolya Katalin: Végleges nőtartásdíj alóli mentesülés a Kúria gyakorlata alapján a 20. század első felében.....	1
KOZÁRI Monika: A nyugdíj kialakulása és szabályozása Magyarországon 1771 és 1918 között.....	6
ROKOLYA Gábor: Az állami közjegyzői intézmény kiépítése és működése.....	16
STIPTA István: A tiszzaeszlári per és a korabeli büntető eljárásjog.....	22
SZALMA József: A precedensjogról.....	34
TURKOVICS István – TORMA András: Adalékok a magyar közigazgatási hatósági eljárás egyszerűsítésére irányuló törekvésekhez 1901–1944 között.....	39

KÖNYVEKRŐL

A magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei – Szabadfalvi József könyvéről – BÍRÓ István.....	47
A fenyítőházak forradalma – Mezey Barna monográfiájáról – KAJTÁR István.....	51
Monográfia a szellemi alkotások védelmének történetéről – Jakab Éva új könyvéről – SÁRY Pál.....	54
<i>Legibus solutus</i> – avagy az abszolút monarchia valódi természete – PETRASOVSKY Anna.....	56
Monográfia Iustinianus egyházpolitikai rendeleteiről – Sary Pál könyvéről – ÚJVÁRI Emese.....	60
A kora középkori árusere jogi vonatkozásai – Babják Ildikó monográfiája – KOVÁCS-VERES Tamás Gergely.....	62

SZEMLE

Petrasovszky Anna PhD-értekezésének nyilvános vitája – B. I.....	64
Mohácsi Barbara PhD-értekezésének nyilvános vitája – KIRÁLY Eszter.....	65
Erik Štenpien kassai habilitációs előadásáról – K. I. K.....	67
A magyar vidék és rendvédelme 1867–1945 között – Rendvédelem-történeti Konferencia – SIMON F. Nándor.....	67
Jogtörténetész Napok Svájcban – LEHOTAY Veronika.....	70

BÚCSÚZUNK

In memoriam Babják Ildikó (1976–2012) – S.I.....	72
--	----

HÍREK

E számunk szerzői.....	76
------------------------	----

A címlapon:

Eötvös Károly, ráckevei

(Mezőszentgyörgy, 1842. március 11. – Budapest, 1916. április 13.): ügyvéd, politikus, író, publicista. A veszprémi kerület képviselője (1872–1875, 1878–1899), 1899-től független képviselő. A 48-as Függetlenségi Párt, illetve a Függetlenségi Néppárt elnöke, majd az ellenzéki Új Párt, utóbb Tisza István Nemzeti Munkapártjának tagja lett. A Pesti Napló, az Egyetértés, a Pesti Hírlap munkatársa, szerkesztője. 1878-ban Pesten ügyvédi irodát nyitott. Legismertebb és legjelentősebb közéleti tevékenysége a tiszzaeszlári perben a védelem képviselete, a megvádolt zsidók felmentése volt. A per történetét, hátterét A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége (1904) című könyvében írta meg. Sikeres anekdotafüzérek, novellasorozatok (Utazás a Balaton körül; A balatoni utazás vége), életrajzok (Deák Ferenc és családja), közéleti arcképek (Magyar alakok) szerzője.

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István

Szerkesztő: Élesztős László (e-mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./Fax.: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti Jogelméleti Intézete, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Jogtudományi Tanszéke
Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna

Kiadói munkák: Gondolat Kiadó

a részét képezte a közhatalom egységesítése, az ezt kiszolgáló központi apparátus megszervezése. A társadalmi fejlődés terén szintén a polgári gazdálkodás irányába hatott a pénzforgalom elterjedése. A jobbágyi szolgáltatások között egyre inkább elterjedő pénzáradéki formák a társadalmi egyenlőtlenségek további kiegyenlítéséhez járultak hozzá. A rendi társadalom privilegizált jellegét kérdőjelezte meg a hadviselésben végbemenő radikális stílusváltás és az ezt szolgáló adóztatás általánossá tételének igénye. A földrajzi felfedezések folytán kitágult világ a „kereskedelmi és manufaktúra polgárság” megerősödését, és ebből adódóan a polgári szellemiségű gazdálkodás központi támogatását eredményezte, ami voltaképpen már „a polgári társadalom alapjait fektette le”.

Az abszolút monarchia Mezey Barna értelmezésében is a „szerves nyugati államfejlődés terméke volt, mely csupán egy állomás (s egyben a következő lépcső bázisa) a modern állam fejlődésében”. Ebből is adódik a kérdés: mekkora esélye volt a Habsburg-abszolútizmus magyarországi megvalósulásának a 18. században? Mezey Barna válaszában hangsúlyozza, hogy a szerves abszolútizmus eredeti modelljének megvalósítását alapjaiban kérdőjelezte meg Magyarország gazdasági fejletlensége, az ország ún. második jobbágyzónájába tartozó peremvidék-jellege. Nem kedvezett a szerves fejlődésnek a birodalom etnikai egységének hiánya sem. A rendi gyűlésekkel rendelkező tartományok laza kapcsolata is a gazdasági-adminisztrációs egységesítés ellen hatott, a közigazgatás rendi konstrukciókra épült kereteit hosszú ideig nem sikerült szétörömti. Az abszolutisztikus államrendezkedés irányába tett erőltetett lépéseket nem

a szerves fejlődés, hanem inkább a dinasztia nagyhatalmi politikai törekvései hívták életre. A szerző végkövetkeztése szerint e korszakban a bécsi kormányzatnak nem sikerült az abszolútizmust Magyarországon megvalósítania, a Habsburg-abszolútizmus ekkortájt sokkal inkább egy „az országra kényszerített, katonai megszállás által kicsikart átmeneti diktatórikus forma volt”. Magyarországon tehát a kor legmodernebbnek tekintett társadalomirányítási modellje vallott kudarcot annak ellenére, hogy az abszolutista újításokkal szemben a rendek sem voltak eleve elutasítók. Sőt számos újító kezdeményezést képviseltek, így a jogrendszer egységesítését, az igazságügy reformját, a hadügyi és pénzügyi kérdések megreformálását.

A tanulmánykötet értekezései alapján Mezey Barnával együtt megállapíthatjuk: „aligha vitatható, hogy a kor haladó állam- és kormányformája az abszolút monarchia”, ennek előnyéből azonban Magyarország a 17–18. század fordulóján csak mérsékelten részesült, az abszolútizmusból eredő törvényszerű prosperitást azonban e korszak oktrojált intézkedései sem tudták késleltetni.

Az újabb hazai és nemzetközi kutatási eredmények bemutatásán túl a tanulmánykötet hasznos eredménye, hogy a történet- és jogtörténet-tudomány képviselői együttes munkával járultak hozzá azon fogalmi készlet tisztázásához, közös értelmezéséhez és újraértelmezéséhez, amelyre eddig sok pontatlanság és téves kritika épült. A szerzők tanulmányai segítik az abszolút monarchiával kapcsolatban kialakult nézetek korrigálását és újraértelmezését.

Petrasovszky Anna

Monográfia Iustinianus egyházpolitikai rendeleteiről

Sáry Pál: Iustinianus császár egyházpolitikai rendelkezései
Szent István Társulat, Budapest, 2012, 320 p.
ISBN 978 963 277 328 5

Sáry Pál *Iustinianus császár egyházpolitikai rendelkezései* című könyve hiánypótló mű a magyar romanisztikában, mivel Iustinianus vallás- és egyházpolitikai rendeleteinek rendszerezett és részletes bemutatására ezt megelőzően magyar nyelven még nem került sor. A mű szervesen illeszkedik a szerző korábbi, *Pogány birodalomból keresztény birodalom*¹ című könyvéhez, amely a *Codex Theodosianus*-ban összegyűjtött császári rendeletek alapján mutatta be azt a folyamatot, amelynek során a kereszténység az ún. constantinusi türelmi rendelettől kezdve a Római Birodalom államvallásává vált.

A szerző új könyve ezen folyamat bemutatásának mintegy lezárásaként, elsődlegesen a iustinianusi kodifikáció anyagára támaszkodva elemzi Iustinianus azon törek-

véseit, amelyek révén a császár meg kívánta erősíteni a kereszténységet az egész Római Birodalomban, valamint érvényre kívánta juttatni a keresztény eszmeiséget, nem csupán a kifejezetten vallási ügyekben, hanem a mindennapi élet egyes jogviszonyaiban is. A szerző ezáltal teljessé teszi a keresztény császárkor keresztény egyházra vonatkozó jogszabályainak az áttekintését a három legnagyobb császári rendeletgyűjtemény, a *Codex Theodosianus*, ill. a *Codex Iustinianus repetitae praelectionis*, valamint a iustinianusi *Novellae* vonatkozó *constitutio*inak elemzésével.

A könyv bevezetése (13–26. p.) segít abban, hogy az olvasó a szerző korábbi művének elolvasása nélkül is el tudja helyezni a iustinianusi jogalkotást a fentebb említett, Constantinustól kezdődő (egyház- és vallás)politikai szabályozás rendszerében. Ugyanis nagyon részletesen és rendkívül informatívan mutatja be Nagy Constantinustól kezdve, s Iustinianusszal bezárólag azt a történelmi folyamatot, amelynek során a római-bizánci állam összekapcsolódott a kereszténységgel. A szerző bemutatja az adott korszakban legfontosabb teológiai irányzatokat, ill. iskolákat, az általuk képviselt legjellemzőbb hittételeket, s képet kapunk arról is, hogy az egyes római császárok hogyan viszonyultak ezekhez az irányzatokhoz. Említésre kerülnek a kor nagyobb jelentőségű egyházpolitikai ese-

ményei, így különösen a zsinatok, s az azokon elfogadott legfontosabb határozatok is. Így valójában már a bevezetés is a munka érdemi részének tekinthető.

Az első fejezettől (27–46. p.) Iustinianus császár egyházpolitikai akciói és hitelvi rendelkezési kerülnék górcső alá. Megtudhatjuk, hogy a császár elsődleges célja az egységes Római Birodalom helyreállítása volt, mely cél eléréséhez nemcsak a katonai hadműveleteket és a római jog kodifikációját használta fel eszközként, hanem ezt szolgálta volna az egész birodalomban egységes hit kialakítása is, amelynek megvalósításán Iustinianus – nem pusztán politikai célokból, hanem vallásos meggyőződésből is – egészen haláláig munkálkodott. Iustinianus legfontosabb egyházpolitikai célja a Rómával való egység megteremtése, valamint a monofizitákkal való megegyezés, ill. a monofiziták katolikus egyházba való integrálása volt. Utóbbi célt azonban számos ezt szolgáló intézkedése ellenére sem sikerült megvalósítania. A szerző részletesen ismerteti a cél elérése érdekében hozott egyes egyházpolitikai intézkedéseket, ezek fogadtatását, valamint az eredménytelenségük okait is.

A könyv bevezetése és első fejezete – bár információgazdagsága miatt olykor kissé „száraznak” tűnik, s erős összpontosításra készíti az olvasót – megfelelő és egyben szükséges előkészítése is a könyv érdemi részének, amely érdekfeszítően mutatja be Iustinianus egyházpolitikai témájú rendeleteit tárgykörök szerint rendszerezve.

A második fejezetben (47–152. p.) az egyház szervezete és működésére vonatkozó rendelkezéseket olvashatjuk. Részletes ismertetésre kerülnek a püspököket, a klerikusokat, a diakonisszákat, valamint a szerzeteseket érintő rendeletek. De az is kiderül, hogy hogyan viszonyult Iustinianus az egyház vagyonához, az egyházi menedékjoghhoz, s mennyiben avatkozott be az egyházi ünnepek időpontjának kialakításába.

A császár az államvallás védelme és a keresztény hit egész birodalomban történő minél szélesebb körű elterjedése érdekében különféle diszkriminatív rendelkezésekkel sújtotta a pogányokat, az eretnekeket, a szamaritanusokat és a zsidókat. Ezekről, a „kivülállók” különböző csoportjait eltérően érintő, ill. szankcionáló rendeletekről szól a könyv harmadik fejezete (153–176. p.).

Iustinianus azonban nem csupán az egyházjogi, ill. vallási kérdésekben volt tekintettel a kereszténység tanaira, hanem a (jog)élet számos más kérdésének szabályozása során is megfigyelhető volt nála a keresztény szellemiség és értékrend érvényre juttatásának szándéka (177–258. p.). Nagy hangsúlyt fektetett például a házasság és a család védelmére, melynek egyik legjellegzetesebb nyoma, hogy a törvényes válóokok számának csökkentésével megnehezi-

SÁRY PÁL

IUSTINIANUS CSÁSZÁR EGYHÁZPOLITIKAI RENDELKEZÉSEI

Szent István Társulat

tette a válást. Magától értetődik, hogy a nemi erkölcsök védelme érdekében is hozott rendeleteket. A császár jogalkotásánál általában megfigyelhető, hogy törekedett a gyengébbek érdekeinek érvényre juttatására. Szélesítette a nők jogait, több rendelkezést is hozott a törvényes, ill. az ágyasságból származó gyermekek érdekében, s többször szabályozta a rabszolgák helyzetét, így például megkönnyítette a rabszolgák felszabadítását, megtiltotta a rabszolgákkal való indokolatlan kegyetlenkedést, s igen súlyosan büntette a rabszolgák kasztrálását. De nem csupán a rabszolgák, hanem a felszabadítottak helyzetét is javította. Továbbá több esetben fellépett az adósok védelme érdekében is.

Az ötödik fejezetben (259–288. p.) az előzőek összegzésén túl a szerző a

császár intézkedéseinek értékelésére is vállalkozik, rávilágítván arra, hogy a birodalomban a vallási nézetek egységesítését nem nemzeti érzelmek vagy szeparatista politikai célok, hanem sokkal inkább az egyes vallási irányzatok, így különösen a monofiziták fundamentalizmusa hiúsította meg.

A szerző az egyes tárgyköröket logikusan rendszerezve, hozzáértő szakmaisággal elemzi Iustinianus egyházpolitikai rendelkezéseit. Ennek során elsődlegesen a primer forrásokra, így különösen a iustinianusi kodifikáció anyagára támaszkodva mutatja be a császári jogalkotás egyházi, ill. vallási tárgyú eredményeit. Ugyanakkor a jogforrások mellett a szerző gyakran idéz az egyházatyák írásaiból, de több helyen támaszkodik (visszatekintően) az aranykor történetíróinak munkáira is.

A szerző a szekunder irodalom köréből a kérdéskörrel foglalkozó magyar és nemzetközi szakirodalom igen széles palettáját vonultatja fel, egy-egy vitatott kérdés kapcsán a különböző nézetek bemutatását követően sok helyen egyértelműen saját álláspontot képviselve.

A témában mélyebben elmerülni kívánó olvasó számára nagyon hasznos segítséget nyújthat a könyvben található, részletes, 15 oldalas forrásmutató (289–303. p.), valamint a gazdag bibliográfia (305–320. p.).

Bátran állítható tehát, hogy a szerző igen jelentős munkával gazdagította a magyar romanisztikát, amely azonban nem csupán a római jogászok, hanem a korabeli történelem és egyháztörténet iránt érdeklődők számára egyaránt hasznos olvasmány lehet.

Újvári Emese

Jegyzet

¹ Sály Pál: *Pogány birodalomból keresztény birodalom, A Római Birodalom kereszténnyé válása a Codex Theodosianus tükrében* (Szent István Társulat, Budapest, 2009)

